

RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH VA MONOLIYAGA QARSHI KURASHISH

N.Jo'rayeva
G.Umurzaqova

Farg'ona davlat universiteti Sirtqi bo'lim
o'qituvchilari
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11606058>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-June 2024 yil
Ma'qullandi: 05-June 2024 yil
Nashr qilindi: 12-June 2024 yil

KEY WORDS

Raqobat, monopoliya,
monopoliyaga qarshi kurashish,
bozor iqtisodiyoti, innovatsiya,
narxlar, qonunchilik,
raqobatbardoshlik.

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqola raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada raqobatning bozor iqtisodiyotida qanday muhim rol o'ynashi, uning asosiy afzalliklari va monopoliyaning salbiy tomonlari muhokama qilinadi. Shuningdek, monopoliyaga qarshi kurashish usullari va O'zbekistonning bu boradagi siyosati, xalqaro tajriba va monopoliyaga qarshi kurashishdagi asosiy qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqolada raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish uchun samarali strategiyalar taklif etiladi

Raqobat va uning ahamiyati

Raqobat turli kompaniyalar o'rtasida bozor ulushini oshirish uchun olib boriladigan faoliyatdir. Bu jarayon orqali kompaniyalar o'z mahsulot va xizmatlarini takomillashtirishga intilishadi, innovatsiyalarni joriy qilishadi va xarajatlarni kamaytirish orqali narxlarni pasaytirishga harakat qilishadi. Raqobatning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Sifatni oshirish: Kompaniyalar raqobatda ustunlikka ega bo'lish uchun mahsulot va xizmatlar sifatini oshirishga harakat qilishadi. Bu esa iste'molchilarga yuqori sifatli mahsulotlar taqdim etilishini ta'minlaydi.
2. Innovatsiyalarni rag'batlantirish: Raqobat kompaniyalarni yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratishga undaydi. Innovatsiyalar bozorni rivojlantiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.
3. Narxlarni pasaytirish: Raqobat kompaniyalarni xarajatlarni kamaytirishga va narxlarni pasaytirishga majbur qiladi. Bu iste'molchilarga arzonroq mahsulot va xizmatlar taqdim etadi.
4. Tanlov erkinligini ta'minlash: Raqobatli bozor iste'molchilarga kengroq tanlov imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa ularning ehtiyojlariga mos mahsulot va xizmatlarni tanlash imkoniyatini yaratadi.

Monopoliyaning salbiy tomonlari

Monopoliya bozorni bitta kompaniya yoki kichik guruh nazorat qiladigan holatdir. Bu holatda raqobat cheklangan yoki umuman yo'q. Monopoliyaning asosiy salbiy tomonlari quyidagilardan iborat:

1. Sifatning pasayishi: Monopoliya sharoitida kompaniya mahsulot va xizmatlar sifatini

oshirishga unchalik ehtiyoj sezmaydi, chunki raqobat yo'q.

2. Narxlarining oshishi: Monopoliya kompaniyasi bozorni nazorat qilganligi sababli, mahsulot va xizmatlar narxini o'z xohishiga ko'ra oshirishi mumkin.

3. Innovatsiyalarning cheklanishi: Monopoliya sharoitida kompaniya innovatsiyalarni joriy qilishga unchalik ehtiyoj sezmaydi, chunki raqobat yo'q.

4. Tanlov erkinligining cheklanishi: Monopoliyaning mavjudligi iste'molchilarga tanlov erkinligini cheklaydi va ularning ehtiyojlariga mos mahsulot va xizmatlarni topishni qiyinlashtiradi.

Monopoliyaga qarshi kurashish usullari

Monopoliyaga qarshi kurashish bozor iqtisodiyotining samarali ishlashini ta'minlash uchun zarurdir. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

1. Qonuniy tartibga solish: Hukumat monopoliyaga qarshi qonunlar qabul qiladi va ularning bajarilishini nazorat qiladi. Bu qonunlar raqobatni cheklaydigan va monopoliyani kuchaytiradigan faoliyatlarni taqiqlaydi.

2. Bozorni liberalizatsiya qilish: Hukumat bozorni ochiq va raqobatbardosh qilish uchun monopoliyaga qarshi islohotlar o'tkazadi. Bu jarayon yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga imkon beradi.

3. Moliya yordamini cheklash: Hukumat monopolistik kompaniyalarga moliyaviy yordam ko'rsatishni cheklaydi yoki to'xtatadi. Bu raqobatni oshiradi va monopoliyani zaiflashtiradi.

4. Soliq va tarif siyosati: Hukumat monopolistik kompaniyalarga soliq va tariflarni oshirishi mumkin. Bu kompaniyalarni raqobatbardosh qilishga majbur qiladi va monopoliyani zaiflashtiradi.

Raqobatni rivojlantirishda davlatning roli

Davlat raqobatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Davlatning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Qonunchilik bazasini yaratish: Davlat raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish uchun qonunchilik bazasini yaratadi. Bu qonunlar kompaniyalarning raqobatbardosh faoliyatini rag'batlantiradi va monopoliyani cheklaydi.

2. Bozorni nazorat qilish: Davlat raqobatni ta'minlash uchun bozorni nazorat qiladi va kompaniyalarning faoliyatini kuzatadi. Bu raqobatning buzilishiga yo'l qo'ymaslik uchun zarurdir.

3. Moliya va soliq siyosati: Davlat raqobatni rivojlantirish uchun moliya va soliq siyosatini yuritadi. Bu siyosat kompaniyalarning raqobatbardosh faoliyatini rag'batlantiradi va monopoliyani cheklaydi.

4. Raqobatni rag'batlantirish: Davlat raqobatni rivojlantirish uchun maxsus dasturlar va loyihalarni amalga oshiradi. Bu dasturlar yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga yordam beradi.

Monopoliyaga qarshi kurashda xalqaro tajriba

Monopoliyaga qarshi kurashda xalqaro tajriba muhim ahamiyatga ega. Turli davlatlar bu borada turli yondashuvlarni qo'llashadi va ularning tajribasi o'rganishga arziydi. Misol uchun:

1. AQSh: AQSh monopoliyaga qarshi kurashda katta tajribaga ega. Bu davlatda monopoliyaga qarshi qonunlar va tartibga solish tizimi yaxshi rivojlangan. AQSh monopoliyaga qarshi kurashish uchun maxsus agentliklar tashkil etilgan, masalan, Federal Savdo Komissiyasi (FTC) va Adliya Departamenti.

2. Yevropa Ittifoqi: Yevropa Ittifoqi (YEI) ham monopoliyaga qarshi kurashda katta tajribaga ega. YEI'da monopoliyaga qarshi qonunlar va tartibga solish tizimi juda rivojlangan. YEI Komissiyasi monopoliyaga qarshi kurashish va raqobatni himoya qilish uchun katta vakolatlarga ega.

3. Yaponiya: Yaponiya ham monopoliyaga qarshi kurashda katta tajribaga ega. Bu davlatda monopoliyaga qarshi qonunlar va tartibga solish tizimi yaxshi rivojlangan. Yaponiya Fair Trade Komissiyasi monopoliyaga qarshi kurashish va raqobatni himoya qilish uchun katta vakolatlarga ega.

O'zbekistonning monopoliyaga qarshi kurashish siyosati

O'zbekiston Respublikasi ham monopoliyaga qarshi kurashish va raqobatni rivojlantirish borasida muhim qadamlar tashlamoqda. O'zbekistonning monopoliyaga qarshi siyosati quyidagilardan iborat:

1. Qonunchilik bazasi: O'zbekistonda monopoliyaga qarshi qonunlar qabul qilingan va ularning bajarilishini nazorat qilish tizimi joriy qilingan. Bu qonunlar raqobatni cheklaydigan va monopoliyani kuchaytiradigan faoliyatlarni taqiqlaydi.

2. Davlat nazorati: O'zbekiston davlatining monopoliyaga qarshi kurashish uchun maxsus agentliklari tashkil etilgan. Bu agentliklar kompaniyalarning faoliyatini kuzatadi va raqobatning buzilishiga yo'l qo'ymaslik uchun zarur choralarni ko'radi.

3. Islohotlar: O'zbekistonda monopoliyaga qarshi islohotlar o'tkazilmoqda. Bu islohotlar yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga imkon beradi va raqobatni oshiradi.

4. Raqobatni rag'batlantirish: O'zbekiston hukumati raqobatni rivojlantirish uchun maxsus dasturlar va loyihalarni amalga oshiradi. Bu dasturlar yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga yordam beradi va ularning raqobatbardoshligini oshiradi. Davlat raqobatni rag'batlantirish uchun kichik va o'rta bizneslarni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy yordam ko'rsatish va imtiyozli kreditlar taqdim etish kabi choralarni qo'llaydi.

Monopoliyaga qarshi kurashda asosiy qiyinchiliklar

Monopoliyaga qarshi kurashish jarayonida bir qator qiyinchiliklar mavjud. Bu qiyinchiliklarni yengish uchun aniq va samarali choralar ko'rish zarur. Asosiy qiyinchiliklar quyidagilardan iborat:

1. Yashirin monopoliyalar: Ba'zi kompaniyalar yashirin monopoliyalar yaratish uchun turli usullardan foydalanadilar. Bu usullar orqali ular bozorni nazorat qilishadi va raqobatchilarni bozorga kiritmaydi. Hukumat bu holatlarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish uchun maxsus monitoring tizimlarini joriy qilishi lozim.

2. Qonunchilikning yetarli emasligi: Ba'zi mamlakatlarda monopoliyaga qarshi qonunlar yetarli darajada rivojlanmagan yoki ularning bajarilishini ta'minlash tizimi samarasiz. Bu holatda hukumatlar qonunchilik bazasini takomillashtirish va monopoliyaga qarshi kurashishni kuchaytirishi zarur.

3. Korrupsiya: Korrupsiya monopoliyaga qarshi kurashish jarayonini murakkablashtiradi. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun hukumatlar maxsus choralar ko'rish va korrupsiyaga qarshi qattiq nazorat tizimlarini joriy qilishi lozim.

4. Raqobat madaniyatining rivojlanmaganligi: Ba'zi mamlakatlarda raqobat madaniyati rivojlanmagan. Bu holatda hukumat va jamoat tashkilotlari raqobatning ahamiyatini tushuntirish va raqobat madaniyatini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar tashkil etishi lozim.

Raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish strategiyalari

Raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqish zarur. Bu strategiyalar bozorni ochiq va raqobatbardosh qilishga yordam beradi. Asosiy strategiyalar quyidagilardan iborat:

1. Qonunchilikni kuchaytirish: Hukumat monopoliyaga qarshi qonunlarni takomillashtirish va ularning bajarilishini ta'minlash tizimini kuchaytirishi lozim. Bu qonunlar kompaniyalarning raqobatbardosh faoliyatini rag'batlantiradi va monopoliyani cheklaydi.
2. Bozorni liberalizatsiya qilish: Hukumat bozorni ochiq va raqobatbardosh qilish uchun monopoliyaga qarshi islohotlar o'tkazishi zarur. Bu jarayon yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga imkon beradi.
3. Moliya va soliq siyosati: Hukumat raqobatni rivojlantirish uchun moliya va soliq siyosatini yuritishi lozim. Bu siyosat kompaniyalarning raqobatbardosh faoliyatini rag'batlantiradi va monopoliyani cheklaydi.
4. Raqobatni rag'batlantirish dasturlari: Hukumat raqobatni rivojlantirish uchun maxsus dasturlar va loyihalarni amalga oshirishi zarur. Bu dasturlar yangi kompaniyalar va raqobatchilarning bozorga kirishiga yordam beradi.

Xulosa

Raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish bozor iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Raqobat bozorning samarali ishlashi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi, innovatsiyalarni rag'batlantiradi va iste'molchilarga sifatli mahsulot va xizmatlar taqdim etadi. Monopoliyaga qarshi kurashish esa bozorni bir yoki bir necha kompaniyaning nazoratidan xalos qilishni maqsad qiladi va raqobatni himoya qilish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Shu boisdan, davlat va jamoat tashkilotlari raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi kurashish uchun birgalikda harakat qilishi lozim. Bu jarayonda samarali qonunchilik bazasi, bozorni liberalizatsiya qilish, moliya va soliq siyosati, hamda raqobatni rag'batlantirish dasturlari muhim ahamiyatga ega. Faqat shu yo'l bilan bozor iqtisodiyotining samarali ishlashi va iste'molchilarning manfaatlari himoya qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Stigler, G. J. (1987). "The Theory of Price". Macmillan.
2. Scherer, F. M. & Ross, D. (1990). "Industrial Market Structure and Economic Performance". Houghton Mifflin Company.
3. Baumol, W. J. & Blinder, A. S. (2015). "Economics: Principles and Policy". Cengage Learning.
4. O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi rasmiy sayti. www.antimon.gov.uz
5. U.S. Federal Trade Commission (FTC). www.ftc.gov
6. European Commission Competition Policy. ec.europa.eu/competition
7. Porter, M. E. (1980). "Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors". Free Press.
8. Klevorick, A. K. (1993). "The Economics of Antitrust Law". Yale Law Journal.
9. Vickers, J. & Yarrow, G. (1988). "Privatization: An Economic Analysis". MIT Press.
10. Carlton, D. W. & Perloff, J. M. (2005). "Modern Industrial Organization". Pearson/Addison Wesley